

ZACHAR JÓZSEF

Huszárhadak helytállása a Dunai Monarchia szülőföldjén

Kolín, 1757. június 18.

A Habsburg-dinasztia örökségéért vívott 18. századi háborúk közül kiemelkedik az 1756 és 1763 közt vívott hétéves vagy más néven: harmadik sziléziai háború. Ebben a koalíciókkal vívott, dinasztikus háborúban számos jelentős, nagy erőkkel végrehajtott és véres összecsapásra került sor. Az utókor tudatában mégis leginkább az 1757. június 18-án lezajlott, a csehországi Kolín városának nevével összekapcsolt él tovább. A gazdag, főleg német nyelvű irodalom nem mulasztja el kiemelni, hogy a győzelem hírére Mária Terézia a következő szavakkal fogadta a bécsi udvarban: „Ez a győzelem a Monarchia születésnapját jelenti.” Ebben a felfogásban mégis elsődlegesen a politikai előzményeket és következményeket emelik ki a csatával kapcsolatban is. Jól jellemzi ezt, hogy az egyik legnevesebb osztrák hadtörténész még legutóbbi monográfiájában is, amelyet ennek a történelmi eseménynek szentelt, a csatával kapcsolatos mondanivalója – képanyagával együtt! – a teljes szövegnek alig egyötöde.¹ Még meglepőbb, hogy a jelentős magyar csatarészvétel ellenére a máig közkezen forgó hazai hadtörténelmi szintézis alig két rövid bekezdéssel sommásan elintézi a kérdést úgy, hogy a csata lefolyásáról egy szót sem szól.² Ehhez képest jelentős előrelépést jelent, hogy a legutolsó magyar hadtörténelmi összefoglalásban jelen sorok szerzője kétszeres terjedelemben szólhatott a magyar részvétel jelentőségéről, de a csata eseményei ezúttal is kimaradtak.³

Ilyen körülmények között a már jó évtizeddel ezelőtt megkísérelt rövid csataleírás⁴ továbbfejlesztéséről, kiegészítéséről, pontosításáról és egyértelműbbé tételéről van szó, amelyben elsődlegesen a hadtörténelmi vonatkozások dominálnak, és a hadtudományos jelentőség megismertetése áll a középpontban. Mindez magyar szerző tollából kerül papírra, ezért természetesen a magyar vonatkozások mindenütt hangsúlyosan kerülnek leírásra. A szerző egyúttal abban a reményben adja át az érdeklődő olvasóknak elsődlegesen mindaddig feldolgozatlan levéltári források⁵ alapján elkészített csatatörténetét, hogy ezzel a magyar hadtörténelmi irodalom régi adósságát törleszti. Természetesen épít

¹ Broucek, Peter: *Der Geburtstag der Monarchie. Die Schlacht bei Kolín 1757*, Bundesverlag, Wien, 1982. (a továbbiakban: Broucek) Nála az idézet helye: 7.

² Borus József In: *Magyarország hadtörténete*. Szerkesztette: Liptai Ervin. I. kötet, Budapest, 1984. 420. E rövid szöveg még adatbeli tévedést is tartalmaz, nem veszi tekintetbe, hogy a csata idején 1 lovasszázad = 2 lovasszázad, az 1 divízió = 2 svadron megnevezésbeli változtatás a lovasságnál ezt követően következett be!

³ In: Nagy képes milleniumi hadtörténet. Kiadja: Rác Árpád. Budapest, 2000. 242-243. A szöveg rövidítés a szerkesztő részéről szerzői megbeszélés nélkül következett be.

⁴ Zachar József: *A kolini csata, 1757. június 18.* In: Zachar József: *Csaták, hadvezérek, katonák a XVIII. században*. Budapest, 1990. 193-201.

⁵ Österreichisches Kriegsarchiv, Wien (a továbbiakban: KA): *Alte Feldakten* (a továbbiakban: AFA), *Siebenjähriger Krieg, Hauptarmee, 1757-VI-1 skk.* alatti napi utasítások, parancsok, jelentések és levelezés, illetve 1757-XIII-1 skk. alatti korabeli összegzések, hadinaplók. Az ezekre történő aprólkos további hivatkozásoktól a gördülékeny előadásmód és a szétszórt adatok egybechordásából fakadó nagyszámú ismétlődés elkerülése érdekében ezúttal eltekintünk.

a dolgozat az eddigi más szempontú, fontosabb feldolgozásokra⁶ is, elsődlegesen a forrásokkal való egybevetés szempontjából.

1756 késő őszi váratlan támadását és győzelmeit követően II. Frigyes hadait szász és cseh területeken hagyta téli szálláson. 1757 tavaszán csatlakozott azután haderejéhez az angol király, a hannoveri választófejedelem, a braunschweigi uralkodóherceg és a hesseni tartománygróf által kiállított segélyhad. Ez elegendőnek látszott egy esetleges francia támadás felfogására. Ugyanakkor II. Frigyes úgy döntött, hogy Szászországban és Csehországban hátrahagyott hadaival, valamint ezúttal a sziléziai csoportosítással is, a fő ellenségnek tekintett Habsburg Birodalom ellen újabb megelőző támadást intéz. Áprilisban megindított összpontosított támadása eredményeként Prágánál legyőzte a továbbra is Lotharingiai Károly herceg tábornagy főparancsnoksága alatt álló császári-királyi hadsereget. Az 1757. május 6-i vesztes prágai csata a csehországi fősergnek a cseh fővárosba való beszorulásával és körülzárásával járt együtt.

Miután a bécsi udvarhoz olyan hírek érkeztek, hogy küszöbön áll a jelentős erőd kapitulációja, a csehországi hadszíntéren a maradék hadakkal operáló Leopold Daun gróf tábornagy június 7-én Mária Terézia királynőtől azt az utasítást, majd június 15-én a Habsburg Birodalomban társuralkodóként maga mellé vett és a hadügyeket legfelsőbb szinten irányító I. Ferenc császártól azt a parancsot kapta, hogy döntő csata megvívásával változtasson a hadi helyzeten. Ehhez már maga Daun is korábban Kolín térségében gyülekeztette a kelet-csehországi területeken operáló kikülönített erőket, így a nemes Hadik András vezérőrnagy⁷ alárendeltségében álló könnyűcsapatokat, sőt magához rendelte a Morvaországban elhelyezett magyar huszár és katonai határőrvidékbeli alakulatokból álló csoportosítást, amely Nádasdy Ferenc gróf lovassági tábornok, egyébként horvát bán⁸ alárendeltségében állt. Ugyancsak magához vonta a lengyel felségterületről a szövetséges szász vértess- és ulánusegységeket. Az egyesülés meggyorsítására ezzel egyidőben Kolíntól délkeletre húzódtott Czaslau (Časlav)⁹ magasságáig. Szándékának leplezésére és főerői menetének biztosítására könnyűcsapatjai, a magyar és katonai határőrvidékbeli huszársvadronok kisháborús műveleteivel állandóan nyugtalanította a Prága környéki porosz erőket. Június 12-én azután óvatos menettel megindította csapatait nyugatra, Prága irányában, keresve a csatavívás kedvező lehetőségét.

Ebben az időben döntő csata megvívása mellett határozott a Prágát körülzáró porosz hadak élén álló II. Frigyes is, mivel elhúzódott Prága körülzárása, másrészt hírét vette az ellenséges felmentő hadsereg közeledtének, harmadjára pedig, mert egyre nehezebbé vált csehországi csapatainak megfelelő ellátása, s mivel a Moldva (Vltva), Elba (Labe) és Szazava (Sázava) folyó közti szűk terepszakaszon nem érezte biztonságban csapatait. Ter-

⁶ Uhlig von Uhlenau, Gottfried: Erinnerungen an die Schlacht von Kolín und die damalige Zeit. Nach authentischen Quellen bearbeitet und zur Säcularfeier am 18. Juni 1857 herausgegeben, Wien, 1857.; Der grosse Generalstab (kiad.): Die Kriege Friedrichs des Großen. Der Siebenjährige Krieg 1756-1763, III. k.: Kolín. Berlin, 1901. (a továbbiakban: Der Siebenjährige Krieg); Harbauer, Karl (kiad.): Kolín-Berlin-Breslau. Gedenkblätter zur 150jährigen Wiederkehr der ruhmvollen Tage von 1757. Wien, 1908.; Goslich, Dietrich: Die Schlacht bei Kolín, 18. Juni 1757. Berlin, 1911.; Hoen, Max: Die Schlacht bei Kolín am 18. Juni 1757. Streffleurs Militärische Zeitschrift, Wien, 1911. 11-44., 369-404., 581-612., 773-796., 939-958.; Jezkova, Stepanka: Bitva u Kolína, 18 cervna 1757 a události pred ni. Kolín, 1937. Valamint a részt vett egységek ezredtörténetei.

⁷ KA, Archiv des Hofkriegsrates, Sonderreihe Bestellungen (a továbbiakban: BSt), Nr. 8224, 9131

⁸ KA, BSt, Nr. 8346, 9371

⁹ Első előfordulás alkalmával eltérés esetén megadjuk az akkori hivatalos cseh elnevezést is, de a továbbiakban csak a forrásokban előforduló német nyelvű változatot használjuk a földrajzi megnevezéseket illetően.

mészetesen ismét uralkodói személyében maga kívánt a csatát vállaló csoportosítás élére állni, ezért a cseh fővárost körülzáró erőket Móricra, Anhalt-Dessau fejedelmére bízta, maga pedig június 13-án a körülzárásból kivont kötelékekkel Kutenberghez (Kutná Hora) sietett, hogy a körülzárásban részt vett csapatok közül már korábban kikülönített erők élén álló Károlyt, Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern uralkodóhercegét felváltsa az ottani parancsnoki beosztásban. Egyúttal minden nélkülözhető csehországi erőt ehhez a csoportosításhoz rendelt. Eközben Daun hadserege elől, aki pedig támadástól tartva igyekezett őt kikerülni, a röviden Bevern hercegének nevezett hadvezér visszavonult nyugatabbra, Böhmischem-Brod (Český Brod) térségébe. A császári-királyi hadak nem zavarták menetét, pusztán huszárok kísérték figyelemmel a mozgást. Ugyanígy nem zavarták az erősítésként érkezőket a Malotitz (Malotice) és Kaurzim (Kaučim) közti táborban június 14-én fogadó porosz királyt, illetve két vonalban letáborozott csapatait sem, itt is csupán megfigyelés történt. II. Frigyes a két vonuló hadsereg elővédjeinek másnapi, Zasmuk térségében bekövetkezett találkozóját követően, a Krerowitzhez (Křečovice) érkező ellenséges hadseregről kapott felderítő jelentések alapján, újabb erőket vont el, és ezek élén magához rendelte Móric anhalt-dessauai fejedelmet is, míg az ő beosztását a körülzáró csapatok élén Ferdinánd Albert braunschweigi herceggel vetette át. A Habsburg-hadvezetés is értesült arról, hogy a porosz hadsereg Kaurzim magasságában gyülekezik, ezért a saját hadakat június 16-án Krynnowhoz (Křihno) vonta előre. Világossá vált, hogy mindkét hadviselő fél célja a Prágától kelet felé vezető legfontosabb postaútvonal birtoklása, hogy biztosíthassa a csatavíváshoz szükséges utánpótlás szállításának lehetőségét.

A porosz király főparancsnokként június 17-én indult meg Tauschitzon (Taušice) és Swojschitzon (Svojšice) át, hogy a csatavívás szempontjából kedvezőnek talált Suchdol, Kutenberg, Kolín határolta térségbe vonuljon. Menete közben meglepetéssel tapasztalta, hogy az ellenség megelőzte, ugyanazt a térséget választotta menetcélként, és két vonalban elhelyezett csapatai, arccal nyugatnak, a Tauschitztól keletre fekvő magaslatokon, Kaurzim felé, a jobbszárnyal északkeletre Hradeninra, a balszárnyal délkeletre Krynnowra támaszkodva, hátában keleten a Beczwarka (Bečvarká) patakkal fedezve, már ott táborozik, és ezzel elzárja a keleti irányú porosz továbbvonulás útját. Mivel menetvonaláról terepnehézségek miatt nem tudta volna megtámadni az ellenséget, ugyanis mocsaras mező választotta el a császári-királyi csapatoktól, a porosz hadseregnek balra kitérve, Kaurzimtól keletre, a málhát gránátosfedezettel e városban hagyva, biztosítóerőket Zasmuk és Swojschitz felé kiküldve kellett folytatnia menetét, hogy az ellenséges ágyuk lőtávolságán kívül maradjon. A Planianból (Plaňan) kiküldött horvát báni határőrvidékbeli gyalogosok mindenestre megzavarták a menetet a porosz oszlopok éle ellen intézett rajtaütésükkel, a Kálnoky-huszárezred harcosai pedig a málhát szállító kocsioszlopon kíséreltek meg rajtaütni. Amikor a kettős rövid tűzpárbajt követően este 7 óra tájban a Kaurzimtól Wrbschan (Vřbšan) felé vezető úton a porosz hadak a császári-királyi erőkötől alig öt kilométernyi távolságban táborba vonultak, már egy óra elteltével azt kellett tapasztalniuk, hogy az esti szürkület beálltával az ellenséges seregek éppen felszedik a sátorfájukat, és éjszakai menettel ismeretlen céllal és útvonalon távoznak. II. Frigyes hiába igyekezett, hogy azonnal személyesen fürkésze ki az ellenséges szándékot, a sötétség beállta megakadályozta ebben.

Daun tábornagy azonban nem vonult el, csupán jobbszárnyát veszélyeztetve látta egy másnapi megkerülő porosz támadás esetén, így előzetes terepfelderítése alapján új állást foglaltatott el hadseregével Kolíntól nyugatra, arccal immár észak felé. Ezúttal nem a jobb-, hanem a balszárny támaszkodott Hradeninra, illetve az ettől délkeletre lévő Poborzra (Poborž), míg a jobbszárny most Krzczchorzra (Křečhoř), a zöm ugyanakkor a kettő közt a Kamhaieker Berg nevű magaslat két kiemelkedésén, illetve ezek közt foglalt állást, vagyis a főerők és a tartalék helyet cserélt. Ezúttal a tartalék nyert elhelyezést a Przeboz (Přebož) és Swojschitz közti területen, Boschitz (Bošice) falutól délre, arccal nyugat felé. Nádasdy lovassági tábornok csoportosításának zöme a balszárnytól délre fekvő Zasmuk falutól ke-

letre küldve, Krzeczhorztól délre, a jobbszárny magasságában nyert elhelyezést. Ezzel a Habsburg-hadsereg nyilvánvalóan a Prágából kelet felé haladó elsőszámú postait Planian és Kolín közti szakaszát tartotta megfigyelés alatt, vagyis a porosz hadsereg csatavíváshoz történő felvonulását azon várta, mivel a Wrbschanig tartó menet is azon történt. Az egyes kötelékek szempontjából mintegy három órán át tartó mozgás a holdfényes éjszakában teljesen zajtalanul folyt, tűzgyújtási tilalom volt, új táborverés sem történt, mivel a sátrakat az előző táborhelyen állva hagyták.

A nehéz éjjeli menetet követően az újonnan kijelölt táborhelyen, csatarendben, de a fegyvert letéve, az öltözéken könnyítve, a lovak nyergét megoldva, a puszta földön szenderegve várták Daun csapatai a napfelkeltét és a másnapra biztosra vett porosz támadást, másként megfogalmazva: a feltételezett túlerővel szembeni kényszerű védelmi csatavívást. Ehhez már hajnali háromkor csendes riasztást rendelt el a hadvezetés. Ha zajt nem is keltettek, a keletkezett porfelhő alapján a porosz felderítés észlelte az ellenséges csapatmozgást, de nem tudta értelmezni, valójában mi is történik. Fogalma sem lehetett, hogy június 18-i továbbvonulásuk megkezdésének idejére már csatarendben, teljes harc készségben készen álló ellenséggel kell számolniuk. A három vonalban a poroszokra várakozó császári-királyi katonákat előbb tábori lelkészeik általános bűnbocsánat kihirdetésével záruló tábori istentisztelet keretében készítették fel a várható véres összecsapásra, majd tisztjeik egyrészt a csatával kapcsolatos kioktatásban részesítették őket, másrészt harci kedvüket korábbi harci cselekmények felidézésével tüzelték.

Az egymással szemben felvonult erőket tekintve Daun tábornagy 51 zászlóaljban és 43 kikülönített gránátoszázadban 35 160 fő gyalogossal, 171 svadronban 18 630 lovassal, továbbá 61 tábori és 93 ezredágyúval rendelkezett.

Az összesen 51 zászlóaljnyi gyalogoserők közt volt a Károly József főherceg- (a későbbi 2.) és a Haller- (a későbbi 31.) gyalogezred 2-2 zászlóaljnyi és 1-1 gránátoszázadnyi, összesen 2980 magyarja, az előbbieket Siskovics József¹⁰ ezredes, az utóbbiakat Deseő Ferenc¹¹ ezredes vezényelte. A gyalogosok közé beosztották továbbá a Mikassinovich Mihály¹² báró ezredes vezényelte varasd-körösi, a Ljubibratic Hieronymus¹³ ezredes alárendeltségében állt gradiskai, az Orsich Kristóf báró¹⁴ ezredes vezényelte horvát báni, a Vukassovich Péter¹⁵ ezredesnek alárendelt szluini és az ussiczki Prodassovich Mihály¹⁶ ezredessége alatti bródi határőr-gyalogezred összesen 9 zászlóalját, 6210 harcost a birodalom magyar feléből. Egyébként még egy német gyalogezredet is magyar ezredes, nemes Alemann Szilveszter vezényelt, a későbbi 24. hadrendi számút.¹⁷ A lovaserők közt szerepelt 56 vértés-, 50 dragonyos- és 4 lovaskarabélyos-svadron mellett a zsadányi és törökszentmiklósi Almásy Ignác¹⁸ ezredes alárendeltségében állt I. Ferenc császár- (későbbi 1.), az Orczy Lőrinc báró¹⁹ ezredes vezényelte Batthyány Lajos nádor- (másként jász-kun-, később feloszlott), a Jósika József báró²⁰ ezredesnek alárendelt Kálnoky- (későbbi 2.), a Bar-

¹⁰ KA, BSt, Nr. 8476

¹¹ KA, Personalakten, (a továbbiakban: PA) Gefallenc, Nr. 44

¹² KA, PA, Offizierskartei

¹³ KA, Archiv des Hofkriegsrates, Sonderreihe Armeeschemata (a továbbiakban: ASch), Nr. 97a, vö.: Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich, Wien, 1856. (a továbbiakban: Wurzbach) XV. k. 299.

¹⁴ KA, BSt, Nr. 8694, 9721

¹⁵ KA, BSt, Nr. 8804, 9301

¹⁶ KA, PA, Offizierskartei

¹⁷ KA, PA, Offizierskartei

¹⁸ KA, BSt, Nr. 9105

¹⁹ KA, Bst, Nr. 9108

²⁰ KA, Bst, Nr. 8710, 9232

kóczy Mihály báró²¹ ezredes vezényelte (később felosztatott) Esterházy-, a német Philipp Karl Sinzendorf gróf²² ezredesnek alárendelt Nádasdy- (későbbi 9.), a pallini Inkey Gáspár²³ ezredes vezényelte Dessöffy- (későbbi 4.), az Újházy Ferenc Ferdinánd²⁴ ezredesnek alárendelt Baranyay- (későbbi 8.), a Luzsénszky György Gábor báró²⁵ ezredes vezényelte Festetics- (későbbi 3.), az ezredtulajdonos Splényi Gábor Antal báró²⁶ altábornagy jelenléte ellenére vásárosnaményi Eötvös Miklós²⁷ ezredes által vezényelt (később felosztatott) Splényi-, a Czóbel József²⁸ ezredesnek alárendelt Móroc- (későbbi 10.) és a Komáromy József²⁹ ezredes alárendeltségében állt (később felosztatott) Hadik-, valamint a katonai határőrvidékbeli, Knesevich Márton³⁰ alezredes vezényelte károlyvárosi, a Kukez Antal³¹ alezredesnek alárendelt varasdi és a Skerlecz Gábor³² alezredes vezényeltére adott horvát báni huszárezred összesen 49 svadronja, azaz 8124 katonája is. A létszámot tekintve tehát, a Habsburg-hadsereg gyalogságának egynegyede, lovasságának erős háromötöde magyarokból állt. Már csak ezért is különösen figyelemre méltó e történelmi jelentőségű csata lefolyása. Miután pedig a lovas fegyvernemen belül a huszár csapatnem volt a meghatározó, és ez a csata folyamán oly annyira érvényesülhetett is, hogy ez meghatározóvá vált a győzelem kivívásában, indokolt a huszárok címbéli kiemelése is.

Ha a csatavívásra küldött császári-királyi hadsereg élére beosztott 46 tábornok közt a magyarok részesedése nem is lehetett ilyen jelentős, mégis kiemelendő, hogy minden ötödik szintén magyar volt, a kikülönített elővéd parancsnoka Nádasdy Ferenc gróf lovassági tábornok, míg az elővéd bal-, illetve jobbszárnyát a neki beosztott nemes Hadik András vezérőrnagy és Móroc Imre gróf³³ vezérőrnagy vezényelte, továbbá az ő alárendeltségükben oszlopparancsnok volt öt magyar vezérőrnagy: Babocsay Farkas báró,³⁴ Pálffy Rudolf gróf,³⁵ Széchényi Antal gróf,³⁶ Beck Fülöp³⁷ és Erdődy Antal gróf,³⁸ valamint az ezrednél küzdő, már említett Splényi Gábor Antal altábornagy. A főerők közt az első vonalban soproni Gemmingen Reinhard³⁹ vezérőrnagy, a másodikban Esterházy Imre gróf⁴⁰ vezérőrnagy nyert még beosztást.

A szembenálló porosz hadseregben 32 zászlóaljban 17 422 gyalogos és 116 svadronban 13 818 lovas volt, ezeket 28 táborig és 43 ezredágyú támogatta. A lovaserők közt szerepelt 6, egyenként 682 fős huszárezred, ezekben jelentős számú magyar szolgált, kettő élén magyar ezredes is állt: nemes Székely Mihály⁴¹ és Werner Pál⁴².

²¹ KA, BSt, Nr. 8711, 9591

²² KA, PA, Offizierskartei

²³ KA, BSt, Nr. 8530, 9308

²⁴ KA, BSt, Nr. 8808, 9308

²⁵ KA, BSt, Nr. 8815, 9232

²⁶ KA, AFA, Römisches Reich, 1733-XIII-16, BSt, Nr. 6039, 6110, 6112, 6529, 8346

²⁷ KA, BSt, Nr. 8784, 9800

²⁸ KA, BSt, Nr. 8718, ASch, Nr. 70b

²⁹ KA, PA, Offizierskartei

³⁰ KA, BSt, Nr. 9304, vö.: Wurzbach, XII. k. 145.

³¹ KA, PA, Offizierskartei

³² KA, BSt, Nr. 8909

³³ KA, BSt, Nr. 7686, 8691

³⁴ KA, BSt, Nr. 8783

³⁵ KA, BSt, Nr. 8519

³⁶ KA, BSt, Nr. 8574

³⁷ KA, PA, Offizierskartei, vö.: Wurzbach, I. k. 214. vö.: Rettich, Stephanie von: Filipp Beck, Philosophische Dissertation, Universität, Wien, 1939.

³⁸ KA, BSt, Nr. 8264

³⁹ KA, PA, Offizierskartei

⁴⁰ KA, BSt, Nr. 9299

⁴¹ Zachar József: Idegen hadakban. Budapest, 1984. 293. skk. (a továbbiakban: Zachar 1984.)

A kikülönített Habsburg-kötelékektől eltekintve megközelítőleg azonos nagyságú két hadsereg készülődött csatavívásra, a poroszoknál összesen 31 240 fő, míg a császári-királyiaknál 28 870 fő.

Június 18-án, szombaton, kora reggel 5 órakor, amikor a porosz hadak megindultak a postaúton Planian felé, vastag köd akadályozta meg II. Frigyeset abban, hogy képet kapjon a szembenálló hadsereg éjjeli mozgásáról. Mivel Planianban még a Beck vezérőrnagy vezényelte, kikülönített katonai határőrvidékbeli, a Beczwarka (Bečvarká) és a Zabonos (Žabonos) patak parti magaslatokon pedig Nádasdy-csoportosításbeli, ugyancsak kikülönített huszárok voltak megfigyelhetők, a porosz uralkodó úgy határozott, hogy hadserege továbbvonulásával tisztázza a helyzetet. Planianból, ahonnan már reggel 6 órakor elúzte a császári-királyi erőket, a templomtoronyból a köd felszálltával is hiába fürkészte az ellenséget. A postaúton továbbhaladva, a Kolínig tartó szakasz harmadán fekvő Neustadton (Novoměsto) is túlmenve, a „Zur goldenen Sonne” („Slati Slunce”) nevű vendégfogadó második emeletéről azután 8 órakor nagy meglepetésére megpillantotta a postaúttal párhuzamos új ellenséges állást. Ezt követően, tisztjeivel a tetőre felkapaszkodva, immár jól látta, hogy a postaúttól délre párhuzamosan elterülő Boschitz- (Bošice-) és Przerzowsky- (Přešovský-) dombon ellenséges tüzérségi állásokat helyeztek el, az előbbi kiugró magaslatát, illetve az utóbbi északi meredek lejtője alatti Poborz és Chozenitz (Chočence) falut ugyanúgy, mint a két domb közti völgyet ellenséges katonákkal rakták meg.

Ezt teljesen logikusan úgy értékelte, hogy Daun tábornagy védelmi csatára készül, tehát neki kell támadnia. Erre a maga részéről még aznap készséggel készen állt. Miközben tovább fürkészte az ellenséget, annak gyenge pontját keresve, elsőként felzárkóztatta hadseregét, majd pihenőt rendelt el. Ennek fedezésére délelőtt 10 óra felé valamennyi huszárszadronját kiküldte a postaúton még egyszer olyan távol fekvő Braditz (Břdice) irányában Ziethen vezérőrnagy, a híres porosz huszártábornok alárendeltségében. Ez a hadmozdulat arra kényszerítette a Babócsay vezérőrnagy alárendeltségében a Nádasdy-csoportosításból kikülönített 12 huszárszadront, hogy Blinka falutól visszahúzódnak keletnek, Kolín irányában. Brzistwi (Břiství) magasságában azután felvette őket a Nádasdy lovassági tábornok közvetlen irányítása alatt álló, ezer válogatott német vétérség is megerősített, e csoportosításbeli zöm, amely onnan egészében délkeleti irányban Krzeczhorz felé kitért az ellenség elől úgy, hogy hátát az Elba fedezte, maga pedig a saját jobbszárnyának oldalbiztosítást nyújthatott.

II. Frigyes terepszemléje idején mód nyílt a porosz csapatok szükségesnek tűnő pihentetésére is, rövid éjszakai nyugalom után ugyanis már mintegy 15 kilométernyi menetet tettek meg, továbbá a Novoměsto keleti kijáratánál történő felzárkóztatásra, mivel a Beirawka (Bejrvarká) patakon való lassú átkelési lehetőség nagyon szétszaggatta II. Frigyes vonuló oszlopát. Mindez szükségesnek tűnt a porosz uralkodó számára, az ellenségtől ugyanis nehéz terep választotta el őket: egyrészt szántóföldek még lábön álló gabonával, másrészt az észak-déli irányban erősen szegdelt, mélyutakban gazdag terep. Támadó félként, vonalba felfejlődve, a tűző nyári napsütésben ezeken át nekik kellett megtenniük a további utat. Egy aznapi támadás előtt így feltétlenül indokolt volt a lovak lenyergelése, a harcok fegyverének és felszerelésének letétele. Míg hadai pihentek, II. Frigyes harcfelderítést hajtott végre, és aprólékosan kifürkészte az ellenséges állást is. A terepviszonyokra és az ellenséges tüzérség elhelyezkedésére tekintettel, továbbá az ellenség gyenge pontjának tartva, úgy döntött, támadása csak a Krzeczhorz és Radowestnitz (Radovestnice) közti térségben az ellenséges jobbszárny ellen lehet sikeres. Mégpedig a vonalharcászat általa továbbfejlesztett egyetlen lehetséges módja szerint, a ferde csatarend alkalmazásával, vagyis a főerőkkel balra elvonuló lépcsőzetes vonalakban támadva, majd saját balszárnyával Krzeczhorztól délre Braditz és a tölgyes vonalában jobbra bekanyarodva. Ennek sikere érdeké-

⁴² Zachar 1984. 301. skk.

ben a Ziethen tábornok vezénylete alatt kikülönített elővédből az 55 svadronnyi lovasságnak a Nádasdy-csoportosítás távoltartásával kellett fedeznie a saját balszárnyon a támadókat, míg az elővéd gyalogságának, 3 gránátoszászlóaljnak, csatlakozva a balszárny első vonalához, Hülsen altábornagy irányításával kellett bevezetnie a támadást a Krzeczhorz magasságában álló ellenséges kötelékek ellen. Ennek megfelelően adta ki hadparancsát déli 12 órakor generálisainak. Ezt követően buzdító beszédet intézett katonáihoz, amelyben őket eleve „győzteseknek” szólította meg, és „döntő csatáról” szólt, „hogymeg leszakítsák az utolsó babérkoszorút”, „hiszen gyenge ellenségünk már félelemmel várja a végétéletet”.⁴³

II. Frigyes azonban ezúttal erősen elszámította magát. Daun tábornagy az állásának nyugati támaszát jelentő és a Kamhaieker Berg részét lépező Przerzowsky-magaslatról már reggel 6 óra óta jól meg tudta figyelni a porosz hadsereg menetét, felzárkóztatását és pihentetését. Amint látta, hogy az ellenséges erők már az ő csatarendje közepéig vonultak, tudta, hogy elmúlt a balszárnyát fenyegető veszély, ezért már 11 óra körül a Przerzowsky-magaslat déli lejtőjéről a tartalékot a jobbszárnyon elhelyezett gyalogság második vonala mögé vezényelte harmadiknak. Mire déli ½ 1 órakor a porosz hadsereg a kiadott csatarendnek megfelelő két vonal szerinti két oszlopban menetét kelet felé a postaúton, illetve azzal párhuzamosan folytatta, ez az erőátcsoportosítás a császári-királyi állásvonalon, az ellenség előtt rejtetten, már be is fejeződött. A porosz továbbvonulást tapasztalva, Daun tábornagy mindenesetre jobbszárnya további megerősítését vélte szükségesnek, mivel immár egyedül csak azt látta fenyegetettnek. Újabb erőátcsoportosításként Wied altábornaggal az élén a balszárny gyalogságát is átirányította a jobbszárnyra, a Krzeczhorz-magaslat nyugati lejtőjére, a tölgyes és a Przerzowsky-magaslat közé. További intézkedéseként a Habsburg-főparancsnok katonai határőrvidékbeliakkal rakatta meg Krzeczhorz falut a hasonló nevű keletebbre fekvő magaslaton, továbbá a szomszédos tölgyest, a falutól délnyugatra pedig 12 ágyút helyeztetett el. A tartalék lovasságának, 2 vértés- és 1 dragonyos-ezrednek, egyúttal csatlakoznia kellett a jobbszárnyon elhelyezetthez. Nádasdy lovassági tábornok arra kapott utasítást, hogy az ellenséges elővédnek a tölgyes és az attól délkeletre fekvő Radowesnitz falu közötti, a postaútról történő letérést követően kelet felől végrehajtott támadó menete előtt térjen ki, ugyanakkor a korábban csoportosításához vezényelt német vértés- és százsz könnyűlovas-svadronjait további erősítésként irányítsa át a jobbszárnyra. Ezt a Krzeczhorz-magaslat északkeleti lejtőjén állíttatta fel, és jobbszárnyával a tölgyesre támasztotta. Ezzel egyidőben Daun tábornagy az egész gyalogságot jobbra elmozdított, így egyetlen ívelt vonalat hozott létre kelettől nyugatig, a tölgyestől a két magaslaton át Hradeninig, amelyhez a balszárny húzódtott előre. Az első vonal előtt, amely mindenütt az északi lejtőn állt, helyeztette el a tábori ágyúkat. A porosz menet folytatásának idejére végül parancsot adott a nagyarányú csapatmozgatást személyesen irányító császári-királyi főparancsnok a lovasság felültetésére, a gyalogság harcállásba helyezésére.

Hasonlóan gondosan jártak el a magyar ezredparancsnokok. A Károly József-gyalogezrednél, amelynek gránátoszázadai kezdetűl Hradenin és Paborz biztosítására kerültek kikülönítésre, két zászlóalja pedig az első vonal jobbszárnyának legszélén nyert beosztást vetési Kókényesdy József⁴⁴ alezredes és nemes Szalloghy Ignác⁴⁵ őrnagy közvetlen alárendeltségében, jól látta Siskovics József ezredes, hogy a teljes menetfelszerelésben már hetedik órája az ellenség támadására várakozó bakák a nyári nap hevében eleve a kimerültség határára jutottak. Ezért parancsot adott a borjú lerakására és a kabát levételére, ezeknek

⁴³ Közli Kirchthaler, Ludwig: Geschichte des k. u. k. Infanterieregiments Nr. 2. Wien, 1895. (a továbbiakban: Kirchthaler) 58. Az egyes kifejezések: „Sieger” és „Entscheidungsschlacht”, végül „den letzten Lorbeerkranz abzuholen”, „denn es erwartet unser schwacher Feind schon mit Schrecken sein End Urtheil”.

⁴⁴ KA, PA, Gefallene, Nr. 321

⁴⁵ KA, BSU, Nr. 9276

a vonal mögé vitelére és az ezredácsok részéről történő őrzésére. Példáját a balszomszéd-ként csatlakozó Haller-gyalogezred parancsnoka, Deseő Ferenc ezredes hasonló parancs kiadásával követte. Mivel a Habsburg-hadak főparancsnoka, Daun tábornagy éppen Siskovics egységénél tartózkodott táborkarával, amely nem tudta eldönteni, sor kerül-e aznap csatára, bevonta a tanácskozásba Kőkényesdy alezredest, aki határozottan elkerülhetetlennek tartotta azt, ahogyan Daun maga őrizte meg feljegyzésében. Sőt Kőkényesdy előre látta, hogy először Nádasdy kikülönített csoportosítását fogja a porosz támadás érni, majd a jobbszárnyat kísérli meg megrendíteni a porosz uralkodó. A tapasztalt csapattiszt véleménynyilvánítása is hozzájárult a fentebb részletezett átcsoportosítás elrendeléséhez és ezzel később a diadal kivívásához.

A déli $\frac{1}{2}$ 1 óraker folytatott, már jelzett porosz menet élén továbbra is a huszárszvadronok haladtak, ezeket a 4 gyalog-, 3 gránátoszászlóaljából, 5 dragonyoszásadból és 6 táborigyűből álló elővéd követte. A két vonal két párhuzamos oszlopban haladt, az első a postaúton, a másik attól balra. A tartalék egy harmadik hadoszlopot alkotott. Az első vonalat 20 vértesszvadron, 14 gyalogzászlóalj és további 11 vértesszvadron alkotta. A második vonalat az előhöz képest elmaradtan meneteltette a hadvezetés, a gyalogság élének magasságában 3 gránátoszászlóalj, majd 10 dragonyoszászad, 8 gyalogzászlóalj, azután ismét 5 dragonyoszászad vonult. A tartalék a második vonal lovasságának magasságáig elmaradva további baltávvval haladt, ezt 15 lovasszvadron alkotta. Az első vonalat maga II. Frigyes vezette, kihúzott szabályával harcosai élén lovagolva.

Amikor a porosz hadoszlopok a postaúttól a délre vezető dűlőúton Brzistwi falu magasságáig értek, a Krzeczhorztól délnyugatra elhelyezett császári-királyi ágyúk tüzet nyitottak rájuk, de ez a távolság miatt nem lehetett hatásos. Az elővéd azonnal hadrendbe bontakozott, a 3 gránátoszászlóalj alkotta az első vonalat, a 4 gyalogoszászlóalj a másodikat. A 6 nehézgyűt az első vonal jobbszárnyán vitték tüzelőállásba, és ezek Krzeczhorz irányába célozva, azonnal viszonzni kezdték a tüzet. Az 5 dragonyoszászad a gyalogosok mögött helyezkedett el. Mivel Nádasdy lovassági csoportosítása a kapott parancs értelmében Krzeczhorztól keletre harc nélkül visszavonult Radowesznitzhez, hogy ott foglaljon el megfigyelő állást, ahonnan szükség esetén a jobbszárny segítségére siethet, Ziethen szintén lovassági csoportosításának a fele visszamaradt az elővéd két szárnyának a fedezésére, és csak a porosz huszárok egy része, 25 szvadron vonult tovább Kutlirz (Kutliř) felé a magyar huszárok megfigyelésére.

A megerősített porosz elővéd, felvonulását befejezve, délután $\frac{1}{2}$ 2 óraker zeneszóval támadásra indult Krzeczhorz ellen. Kezdetben mélyúton haladtak, ami egyrészt fedezést, másrészt nehéz terepen való mozgást jelentett. Amint ebből kiléptek, heves kartács- és puskatűz fogadta az előrenyomulókat, majd hullani kezdtek rájuk az ágyűgolyók is. Ennek ellenére tovább mentek előre. A zöm 4 ezrednyi lovassága ekkor ért ki Brzistwihez, színlelt támadást hajtott végre a Habsburg-balszárny ellen, majd részben a postaúthoz tért vissza, részben Kutlirztól keletre a Nádasdyt követő huszárok mögé vonult. Ziethen az elővéd szárnyairól is odavezényeltette a röviddel korábban kikülönített huszárokat. Ezzel egy időben Nádasdy csoportosítása is elmozdult addigi állásából, közelebb vonult Kutlirzhoz, hogy gyorsabban tudjon támaszt nyújtani a jobbszárnyon veszélyeztetett katonai határörvidékbelieknek. Ugyanakkor II. Frigyes rövid időre megállította főerőit, hogy előbb személyesen tájékozódjon a további teendőkről.

Ezzel egy időben a Prerzowsky-magaslaton Daun és a hozzá sietett Nádasdy hadimegbeszélést tartott. Ennek során a magyar tábornok figyelmeztette a főparancsnokot, hogy a Krzeczhorz melletti tölgyest még a poroszok odaérkezete előtt célszerű lenne gyalogsággal megrakatni. Erre Daun a közép második vonalának gyalogságából több köteléket, köztük a Haller-gyalogezred magyar bakáit odairányította, ezzel egy időben viszont balszárnyának második vonalából a gyalogságot ennek helyére, jobbra a közép mögé vezényelte. A balszárnyon maradt gyalogosokat a Poborz falu mögötti magaslatra küldte erősítésként, míg

a lovaseőket, 3 vértés- és 1 dragonyosezredet innen a tölgyes mögötti területre, ugyancsak a Krzeczhorz-magaslat védelmére küldte. Végül még a Prerzowsky-magaslatról is ugyancsak jobb felé eltolva, új állást foglaltatott el a közép második vonalának gyalogságával is. A dombhát fedezésében mindez a porosz elővéd sikerének megakadályozását célzó mozgás rendben meg is történt.

Ezzel szinte egy időben a poroszok a támadást ismét folytatták. Ehhez II. Frigyes az elővéd megerősítése érdekében a balszárnyról átirányított 3 gránátoszászlóalj. A folytatózó élénk tűzharcban a porosz elővéd betört a faluba, kiverte a katonai határőrvidékbeli-eket, elfoglalta Krzeczhorzt, amelyben tűz keletkezett. A győzelmében biztos porosz uralkodó a csatát ámulva bámuló helybélieknek gúnyosan odakiáltott: „Nézzétek, nézzétek csak, parasztok, hogyan győz királynőtök!”⁴⁶ Miközben a kiszorult Habsburg-hadbeli-ek a tölgyesben gyülekeztek, az őket üldöző porosz gránátosokra pedig a Prerzowsky-magaslatról hatásos tüzéségi tűz zúdult, a magyar Károly József-gyalogezred vezénylője, Siskovics ezredes – egy osztrák vértestiszt naplója szerint – magyar nyelvű szózáttal buzdította kitarásra bakáit, akik ugyanúgy helyt is álltak, mint a velük együtt harcba vetett Haller-ezredbeli-ek. A gyilkos tűzharcban első közt sebesült meg a legényei élén hadakozó Deső ezredes, aki ennek ellenére még tartotta magát. Ezalatt a porosz elővédnek sikerült birtokba vennie a falu túlsó oldala mellett elhelyezett 7 ellenséges ágyút is. Ziethen, huszárai és a zöm lovassága élén Kutlirztól keletre rátámadt a Nádasdy-csoportosításra, de az parancsa értelmében Radowestnitz felé hátrahúzódott a huszárérintkezés elől. Amint a poroszok utána nyomultak, heves kartácstűz érte őket a tölgyes felől, így kénytelenek voltak visszatérni Kutlirzhoz. Eközben a porosz elővéd gyalogsága fel tudott kapaszkodni a Krzeczhorz-dombra, és délután ¾ 3 óra tájban a tölgyes megtisztítására indult, míg ettől délre erősítésként 24 lovassvadron helyezkedett el. Addigra azonban a Wied altábornagy alárendeltségében állt császári-királyi tartalékgyalogság is kiért a tölgyes peremvonalára. A poroszokat itt vezénylő Hülsen vezérőrnagy ellentámadási szándékot tétélezett fel, ezért csapatait védelemre csoportosította, erősítést vont előre, és tüzéségi támogatásért küldött.

II. Frigyes erről még nem tudván, úgy döntött, hogy vonalának balszárnya ne Kutlirz magasságába érve, hanem már Braditz magasságából kanyarodjon dél felé, hogy mielőbb csatlakozzon a feltételezése szerint a tölgyesen már átjutott elővédhez. A zöm balszárnya a kapott parancsnak megfelelően cselekedett. Közben azonban mégis a porosz uralkodó tudomására jutott, hogy elővédjét megállították a Habsburg-csapatok. Erre elrendelte, hogy egész vonala kanyarodjon jobbra, balszárnyát Brzistwi elleni támadásra küldte, míg a közép és a jobbszárny azt a feladatot kapta, hogy visszafogottan bal felé húzóva, archból fogja le a Prerzowsky-magaslaton elhelyezett ellenséges erőket.

Ezzel Daun tábornagy számára egyértelművé tette szándékát, miként kívánja a ferde csatarend alkalmazásával kicsikarni a győzelmet. Válaszul a Habsburg-hadvezér heves ágyútűzet zúdítottatott császári-királyi részről, hogy megakadályozza a porosz zöm előrehaladását. Bár a sorozatos kartácslövések erős pusztítást végeztek a poroszok soraiban, ennek ellenére kibontakozott a csatarend. Ennek érvényesítését egyébként a lábón álló, embermagasságú gabonában való szükségszerű mozgás és az újabb és újabb mélyutakba való ütközés is nehézzé tette. A Brzistwi mellett balra húzózó és Krzeczhorz ellen nyomuló porosz hadak olyan veszteségeket szenvedtek, hogy Móric anhalt-dessau-i fejedelem kérésére II. Frigyes a porosz támadó vonal helyreállítására, a hézagok szükséges feltöltésére, a tartalékokat is átengedni kényszerült. Még így is délután ½ 4 óráig eltartott, míg a zöm fel tudott zárkózni az elővédhez, és a Habsburg-állás elérésével a tényleges porosz támadás megkezdődhetett.

A vonalat a porosz király az ellenséges jobbszárny felé kívánta behajlítani, ám a közép egyes részei az ennek megfelelő mozgás helyett önféjűen Chozenitzhez vettek irányt, és az

⁴⁶ Idézi Kirchthaler a 60. oldalon lábjegyzetben: „Gukai, gukai, sedlaci, jak kralowna wyhrawa!”

ottani szluini katonai határőrvidékbeliekre támadtak, ezáltal pedig megtévesztették a porosz balszárny egységeit. Ez utóbbiak Brzistwitől nyugatra, oldal fele való elmenetelés helyett gyakorlatilag az ellenséges vonal felé kezdtek haladni. Így szakadás következett be az első vonalban, a hézagot a második vonal gyalogzászóaljainak kellett kitölteniük, miközben állandó heves tüzéségi tűz zúdult rájuk. Eredeti hadielképzelése megvalósítása érdekében II. Frigyes személyesen maga állt a balszárny élére. Addigra már általánossá vált a csatavívás, sorra kapcsolódtak be a harcba a csapatok mindkét oldalon. Az oszlopban előrenyomuló porosz középére a gabonaföldön fekvő tüzelő katonai határőrvidékbeli zúdítottak két oldalról folyamatos ösztűzet, míg velük szemben a Károly József-gyalogezredbeli bakák néztek farkasszemet, és tüzeltek rendületlenül. Egy osztrák szemtanú beszámolója szerint ez az ezred „olyan higgadtan és teljesen a szabályzat szerint tüzelt, miként a gyakorlóterén”, továbbá a tisztek „annyira aprólékosan látták el szolgálatukat, hogy a legények puskájának irányzásában és rátartásában is segítettek, nehogy azok elhibázzák az ellenséget”.⁴⁷

Erre az időre ért fel a megerősített porosz elővéd a tölgyerdőhöz, ahol heves tűzharc bontakozott ki, amelybe bekapcsolódtak a magyar huszárok is. A porosz rohamokat végül is a huszárok két oldalán elhelyezett gyalogsági ezredlővegek erős tüzelése állította meg, sőt ¼ 5 óra tájban itt ellenlökést végrehajtva, a császári-királyiak a Krzeczhorz-dombról kiszorították az ellenséget, visszafoglalták ágyúikat, és Wied altábornagy helyreállította korábban több helyen átszakított vonalát. A porosz rohamok azonban ismétlődtek, a vonalbeli ösztűzekhez tüzéségi tűz csatlakozott, végül délután 5 órára ismét megrendült a Habsburg-vonal ebben a térségben. A helyreállításra oda kellett húzódnia a közép második vonalának, ami sikerült is. A menekülő poroszokra folyamatos ösztűz zúdult, majd rájuk rontott a császári-királyi lovasság is, így ½ 6-ra sikerült őket e térségben visszaszorítani egészen a postaútig, miközben ágyúikat hátrahagyni kényszerültek.

Eközben a Nádasy és a Ziethen vezényelte huszárcsoportosítás külön csatát vívott. Nádasy lovassági tábornoknak ugyanis az volt a feladata, hogy a porosz lovastartalékot sakkban tartsa, nehogy az be tudjon kapcsolódni a csatavívásba. A magyar hadvezér kikülönytett csoportosítása ötször rontott rá Ziethen vezérőrnagy porosz huszáraira, de ezt mindannyiszor elhárították, sőt hatodjára porosz ellenroham indult a magyar huszárok ellen, ennek végül is a tölgyesből leadott császári-királyi tüzéségi tűz vetett véget. Az együtt bevetett magyar huszárszvadronokat közvetlenül vezénylő Schröger vezérőrnagy már az első heves összecsapás során súlyosan megsebesült, így a dandárnyi erő élére Almásy ezredes, az I. Ferenc császár-huszárezred vezénylője állt, míg az ő helyére alezredese, nemes Furár László⁴⁸ lépett.

Ugyanekkor a Prerzowsky-magaslaton levő Habsburg-csapatok erősen meggyengített balszárnyának „jobbra át” műveletet kellett végrehajtaniuk, hogy elkerüljék a porosz oldal-támadást. Ugyanis már 4 óra tájban sikerült a Chozemitz ellen megindult, Manstein vezérőrnagy vezényelte porosz vérteskötélékeknek nemcsak a helységet elfoglalniuk, hanem onnan tudtak nyomulni a Prerzowsky-magaslat felé. Ezáltal új arcvonal alakult ki, de a poroszokat sikerült Chozemitzhez visszaszorítani, sőt a Beck vezérőrnagy alárendeltségében állt katonai határőralakulatok ellentámadásra indultak. Az akcióba bekapcsolódtak a határőrvidékbeli segítségére siető szász svalizsérok, valamint az Esterházy tábornok vezényelte gyaloggerők is, akik visszafoglalták a poroszoktól Chozemitz falut. Közben a megtámadott poroszok visszahúzódtak tartalékuk mögé, amely éppen abban az időben kapott

⁴⁷ Idézi Kirchthaler 60. „Das Regiment Erzherzog Carl feuerte mit so vieler Contenance und völlig nach dem Reglement, wie auf dem Exezierplatze”, továbbá „die Pedanterie des Dienstes so weit getrieben, dass sie im Anschlag aushalten liessen und die Gewehre der Burschen richteten, um den Feind ja nicht verfehlen”.

⁴⁸ KA, PA, Offizierskartei

parancsot II. Frigyesről, hogy a támadásba Brzistwi magasságában kapcsolódjon be. Így a katonai határőrvidékbeliek a porosz tartalékba ütköztek bele, ez pedig megállította a sikeres műveletet. Ezáltal újabb porosz rohamokra nyílt lehetőség e térségben, az első két kísérletet követően II. Frigyes maga állt katonái élére, hogy birtokba vegye a Prerzowsky-magaslatot, de az ő két rohama is sikertelen maradt.

Ugyanakkor a ½ 6 óta a postaútnál gyülekeztetett porosz balszárny végül is újra kiért a császári-királyi jobbszárny elé, ám a Habsburg-hadseregbeli gyalogosok folyamatos ösztöztetést zúdítottak a poroszokra. Ezt kezdetben tüzérségi tűz is támogatta, azonban a Hülsen vezérőrnagy által vezényelt elővédnek sikerült hatalmába kerítenie a Krzeczhorz-magaslatról addig tüzelő ágyúkat. Ezeket megfordították, és a császári-királyi vonalra kezdtek velük tüzelni. Ezáltal sikerült zavart kelteni a jobbszárnyon, és onnan kiindulva, a középen is. A hadihelyzet hamarosan mégis változott, a császári-királyi kötelékek, mindenekelőtt a Károly József főherceg-gyalogezred magyar bakái, erős ellenlökést hajtottak végre. Előrenyomulva, folyamatos ösztöztetést adtak le, majd szablyát rántottak. A császári-királyi vonal közepén is sikerült kiküszöbölni a zavart, sőt át lehetett irányítani egyes kötelékeket a jobban megrendült jobbszárnyra. Ezáltal a porosz támadás elakadt, sőt a tüzérségi támogató tűz a porosz vonalnak a magaslat peremére történő visszaszorítását is lehetővé tette. Hasonlóképpen kudarcot szenvedett az a porosz kísérlet is, hogy megtisztítsák a tölgyest. A katonai határőrvidékbeli kötelékek vereséget mértek a porosz gránátosokra, sőt visszaszorították őket Krzeczhorzba. Ezáltal a császári-királyi jobbszárny újra szilárdan állt, a rohamozó porosz balszárnyat pedig a bekerítés veszélye kezdte fenyegetni.

A Serbelloni lovassági tábornok által vezényelt, a tölgyestől délre korábban elhelyezett Habsburg-lovascsoporthoz tartozó első rohamát azonban sikerült Ziethen vezérőrnagy lovascsoporthoz tartozásának elhárítania. Ám a heves tüzérségi tűz megint megakadályozta, hogy a poroszok kiaknázzák kezdeti sikerüket, sőt rendezetlen visszavonulásra kényszerítette őket az a tény, hogy sikerült a porosz lovasságot beleszorítani saját gyalogságába. Támogatásukra II. Frigyes bevetette a lovastartalékot, amely a császári-királyi jobbszárny ellen fordult, de az erősen szegdedt terepen csak nehezen tudott előrenyomulni. Az ellenség első vonalát még így is több helyen sikerült átszakítaniuk, de a második vonalban elhelyezett Haller-gyalogezred bakái előbb puskatűzzel fogadták őket, majd követték Deseő ezredesnek a harc közben kiadott, teret ölelő, öblös hangú, új parancsát: „Vitéz magyarok! Puskát hátra! Szablyát ragadj! Előre!”⁴⁹ Erre löfegyverüket hátravetve, előrántották szablyájukat, és így igyekeztek feltartóztatni a porosz vérteseket. Az egyenlőtlen küzdelemben nagy veszteségeket szenvedtek, mire dragonyos és más lovaskötelékek siettek segítségükre. A heves harcban elesett a porosz tartalék parancsnoka, Kossigk vezérőrnagy is, mellette pedig sok közharcos. Végül, számos lökés és ellenlökés hullámzó végrehajtása után, amelyben a két magyar gyalogezred mindvégig aktív részt vett, sikerült a porosz lovasrohamot elhárítani, sőt visszaverni, este 6 órára pedig a támadó poroszok zömét jelentő gyalogos kötelékek fejeztett menekülését kikényszeríteni.

Addigra mindkét harcoló fél már erősen kimerült, sőt erős lőszerhiány is mutatkozott. A már több sebből vérző, de katonáit rendületlenül harcba vezénylő Siskovics ezredes utasítására a magyar gyalogkötelékek dobosai erre beszakították dobjaikat, és ezekben gyűjtötték az elesettek és sebesültek töltényeit. Mégsem ért még véget a küzdelem, a császári-királyi lovasság a porosz balszárny gyalogsága ellen fordult, és a jobbszárnyhoz hasonló, súlyos vereséget mért rá. Miután a balszárnyat sikerült bekeríteni, a Habsburg-hadak megkezdheték a több helyen átszakadt porosz vonal felgöngyölítését. Ez ellen ½7 óra tájban a magashát mögé visszahúzódtott és az elővéd által felszedett porosz gyalogság négyosztagalakzatba szerveződéssel kísérletezett, ám hiába, a túlerő ellen ez sem segített. Daun tábornagy

⁴⁹ Közli Pössl, Julius: Chronik des k. u. k. Infanterieregiments Nr. 31. Hermannstadt, 1909. (a továbbiakban: Pössl) 61.

ugyanis immár az addig Poborz és Hradenin magasságában elhelyezett erőit, így a magyar gyalogezerdek kikülönített gránátosait is előre vonta. Kegyetlen további kézitusa után a porosz menekülés tömegessé vált, az ezt megállítani igyekvő Treschow altábornagy megsebesült és fogságba esett. Penovaire altábornagy közben gyülekeztette a szétszórt porosz lovasokat, és este 7 órakor megkísérelte még egyszer megállítani a teljes felbomlást, ám ő is fogságba esett, katonái pedig szétfutottak. Ezalatt a Prerzowsky-dombról a Krzeczhorzdombra érkezett Károly József főherceg-gyalogezred magyar kötelékei betöltötték a császári-királyi vonalban keletkezett rést. Akkor II. Frigyes személyesen állt egy maréknyi vitéz, alig negyven harcos, élére, és Chozenitztól délre a császári-királyi ágyúkra rontott, miközben dühödten ordított hátramaradó megrettent harcosaira: „Sintérek, örökké akartok élni?”⁵⁰ Egy közéjük hulló ágyúgolyó azonban szétugrasztotta az uralkodó kíséretét, II. Frigyes hamarosan egyedül maradt, alig tudták kimenteni az ellenséges tűzből. Segédtszűje szavai térítették vissza a győzelmet hajszólo katonakirályt a valóságba: „Sire! Egyedül akarja elfoglalni az ütegállást?”⁵¹

A Siskovics ezredes magyar nyelvű parancsaival és buzdító szavaival harcra tüzelt bakák és az őket szinte önkívületben követő német dragonyos újoncok ismét csodát tettek. Akkor a porosz uralkodó végre elrendelte az általános visszavonulást, átadta a főparancsnokságot Móric anhalt-dessaui fejedelemnek, és elhagyta a csatateret. Elkeseredettségét jól tükrözi az az odavetett válasz, amelyet egyik tábornokának arra vonatkozó kérdésére adott, hogy merre vonuljanak vissza: „Spandauba!”⁵², vagyis az államfogyokat őrző leghírhedtebb porosz erődbe. Győzelmük biztos tudatában a császári-királyi jobbszárny valamelyik alakulatának katonái „Vivát Mária Terézia!” kiáltással vad lövöldözésbe kezdtek, ezzel több, éppen szemlélő saját tábornoki tiszt sebesülését okozták.

A vert csapatok gyülekeztetésére a magukra hagyott porosz hadvezérek Brzistwi és Krzeczhorz között tettek kísérletet, ennek fedezésére Ziethen lovassági elővédkötelékei is oda igyekeztek, de beérkezésüket a császári-királyi ösztűz megakadályozta. Akkor a második Habsburg-vonal lovassága oldalba kapta őket, a Nádasdy-csoportosítás pedig arcból rájuk rontott. Eközben nemes Petrovsky Ferenc őrnagy a Kálnoky-huszárok egy kis osztagával két porosz tábori ágyút is birtokba vett. Ugyanakkor a porosz jobbszárnyon az egyetlen elhúzódó sort alkotó, mindaddig bevetésére váró 8 gyalogzászlóaljra tűzérési ösztűz és gyalogsági keresztűz zúdult a Prezrowsky-magaslatról, illetve Poborz és Hradenin irányból. Ebből derekasan kivették részüket a katonai határőrvidékbeliak is. A poroszok viszonzták a tüzet, majd közelharcba bocsátkoztak az ellenséges gyalogsággal, de akkor rajtuk ütött a császári-királyi balszárny lovassága, köztük a határőr-huszárkötelékek. Így e terepszakaszon is a harc félbeszakítása mellett kellett dönteniük a poroszoknak, utójára Brzezan (Břežan) magasságából menekültek, a harcot félbeszakítva, a továbbélést jelenthető postaútra.

A rendezetlen porosz hadak este 8 órakor végül eltűntek a csatateréről. Kezdetben a postaúton várakoztak, milyen intézkedést tesz uralkodó-főparancsnokuk. Ő azonban akkor már messze távol úton volt a porosz hadseregbeli magyar huszárok egy különítményének kíséretében Prága irányában. Uralkodójuk távozását tapasztalva, az egyes kötelékmaradványok önelhatározásból ugyancsak nyugat felé vették útjukat. Gyülekeztetésük éjjeli 11 órára fejeződött be Planian térségében, majd éjjeli menetben Nimburghoz (Nymburk) vonultatta őket a hadvezetés. A Habsburg-hadsereg nem üldözte az elvonulókat, hanem a sorokat rendezve, állásában maradt. Kivételt csak a Krzeczhorz faluhoz visszahúzódó porosz elővéd jelentette, ennek nyomába eredt a magyar huszárcsoportosítás, de az üldözést a beállt sötétség és az aznapi kimerültség miatt mégis félbe kellett szakítani.

⁵⁰ Közli Kirchthaler 61. „Rackers, wollt ihr ewig leben?”

⁵¹ Közli Der Siebenjährige Krieg III. k. 85. „Sire! Wollen Sie denn allein die Batterie nehmen?”

⁵² Idézi Kirchthaler a 60. oldalon lábjegyzetben: „Nach Spandau!”

A magyar huszárok zöme a lánokban álló Kutlirz térségében várta a további intézkedéseket. Csak egy kisebb osztag üldözte az ellenséget Planianig, ahol megtudták, hogy a porosz hadipénztárt szállító kocsai a városon túl tengelytöréssel visszamaradt az országúton. Azonnal tovább siettek a huszárok, és sikeresen birtokba vették zsákmányukat, amellyel azután gyorsan visszatértek a zömhöz. Egyébként a császári-királyi erők a poroszoktól zsákmányoltak 45 ágyút és 22 zászlót is.

A győztes Habsburg-hadak a következő két napon át még a csata térségében, az első éjszaka a halottakkal és sebesültekkel borított csatatéren maradtak, rendezték soraikat, majd Krychnow térségébe vonultak. A győzelmet ott, díszelgésre felsorakozva, a tábormoki kar a templomban, míg a legénység a szomszédos juhlegelőn, hálaadó tábori istentisztelettel ünnepelte meg, amelyet kürtszó, sípzengés, üstdob-döngetés és dobpergés közepette a 142 ágyú és valamennyi kézi lőfegyver háromszoros dízsörtüze, végül a legénység lelkes, szűnni nem akaró „Vivát Mária Terézia!” kiáltása zárt le. Ezalatt a poroszok kiürítették Prága előtti állásaikat, felhagyva a körülzárással, és keresve a Csehországból történő tisztes kivonulás útját.

A vereséget szenvedett porosz hadsereg vesztesége nagy volt, halottakban 1 generális, 69 tiszt, 2980 altiszt és legény, sebesültekben 4 generális, 192 tiszt, 5402 altiszt és legény, foglyokban 2 generális, 118 tiszt, 5283 altiszt és legény. Arra vonatkozóan, hogy köztük mennyi volt a huszárezredbeli magyar, nincsenek adataink. A császári-királyi hadsereg halottakban 2 generálist, 43 tisztet, 957 altisztet és legényt, sebesültekben 4 generálist, 291 tisztet, 5105 altisztet és legényt, foglyokban, eltűntekben, dezertőrökben 18 tisztet, 1582 altisztet és legényt veszített.

A Habsburg-hadakbeli magyar gyalogosok, huszárok és katonai határőrvidékbeli veszteségeiről ismereteink hiányosak. A Károly József-főherceg gyalogezredből elesett két kapitány: Draskovics Imre gróf és nemes Hörcsöky Sámuel, továbbá Rudnay zászlós és 87 altiszt és baka, megsebesült a vezénylőezredes Siskovics József, valamint további 13 tiszt, valamint 196 altiszt és közlegény. A Haller-gyalogezred hősi halottja Diószeghy Zsigmond hadnagy, valamint 85 altiszt és legény volt, Deseő Ferenc ezredesen kívül megsebesült még 27 tiszt, valamint 481 altiszt és baka, eltűnt 191 altiszt és legény. A kikülönített magyar huszárok veszteségei csak részben ismertek. Az I. Ferenc császár-ezred közhuszárai közül hősi halált halt Durazó Mihály, Hortobágyi Gáspár, Moór Márton, Somogyi Pál, Szakmáry István, Vigh Ferenc. A Kálnoky-ezredből elesett 5 közhuszárral, megsebesült Seeberg kapitány és további 23 fő. A Festetics-ezredbeli hősi halottak között Mészáros Ferenc tizedes és 5 huszár, a sebesültek közt a vezénylő Luzsénszky György Gábor ezredesen kívül Farkas András tizedes és 16 huszár, a foglyok között Kerczer János patkolókovács és 5 huszár, az eltűntek közt 14 huszár volt. A Baranyay- és Dessöffy-ezred vesztesége meglepően nagy pontossággal azonosan feltüntetett, talán tévedésből fakadóan, 1-1 halott, 9-9 sebesült, 4-4 fogoly és 3-3 eltűnt huszár volt, míg a Mórocz-ezredből elesett 1, megsebesült 16, eltűnt 14 huszár, a Nádasdy-, Splényi-, Esterházy-, Hadik- és Batthyány nádor- (jász-kun) huszárok vesztesége máig ugyanúgy ismeretlen, mint a katonai határőrvidékbeli 5 gyalog- és 3 huszárezredbelieké.

A győzelem híret, amelyet húszfős kísérettel a csatatéren ezredessé előléptetett, már említett magyar vetési Kókényesdy József alezredes vihetett a csatatérről a birodalmi székesfővárosba, a bécsi udvarban nagy megkönnyebbüléssel és örömmámmal fogadták. A magyar királynő június 20-án Daun tábornagnak írt köszönő levelét így kezdte: „Ez az áldott nap először világított rá, hogy Poroszország királya és hadserege nem legyőzhetően.”⁵³

⁵³ Précis de la lettre émanée du cabinet de S. M. I. et R. au Feld-Maréchal Comte de Daun en date du 22. Juin 1757. Németül idézi Broucek 124.

Valóban ezt tanúsította 1757. június 18. Az egész kortárs világ meggyőződhetett arról, hogy a vonalharcászat továbbfejlesztője, a ferde csatarend zseniális alkalmazója sem tudja mindenkor sikerre vinni elképzeléseit. Mindenáron való csatavívási szándéka, a szembenálló ellenség lebecsülése, a császári-királyi hadvezér kiváló terepkiválasztása, csapatainak bölcs elhelyezése, a porosz felvonulásra való azonnali sorozatos reagálása, az ellenséges szándék felismerése és csapatainak ennek megfelelő rugalmas alkalmazása, különösen a magyar huszárkötelékek kikülönített csoportosításának a kulcspozícióba helyezése és annak helytállása, valamint a könnyebb felszerelésű és így mozgékonyabb katonai határőr- és magyar gyalogegységeknek sorozatos átdobása a legveszélyeztetettebb pontra – mindez máig ható tanulságokat tartalmaz. II. Frigyes nyílt csatában elszenvedett első veresége, pontosabban Daun tábornagy és hadvezér társainak vele szemben kivívott győzelme már csak ezért is hadtörténelmi jelentőségű. További jelentősége Csehország Habsburg-uralom alatti megtartásában és a harmadik sziléziai háború sikeres folytatásának lehetőségében rejlett.

A kolíni diadal emlékére alapította meg a magyar királynő a már korábban fontolgatott, önmagáról elnevezett Katonai Mária Terézia Rendet. Ennek már első három kitüntetettje közé bekerült egy magyar. A Habsburg-hadsereg főparancsnoka, Lotharingiai Károly herceg tábornagy, a csehországi hadsereg főparancsnoka, Daun tábornagy mellett a csehországi könnyűcsapatok parancsnoka, Nádasdy lovassági tábornok vehette át az új rend nagykeresztjét. A kolíni csatában azonban más magyar parancsnokok is kiténtek helytállásukkal. Későbbi időpontban e csatában játszott szerepe alapján (is) nyerte el a nagykeresztet még az évben Hadik András már altábornagyként és 1760-ban Beck Fülöp is, akkor már lovassági tábornokként. Az akkor még csak kétfokozatú kitüntetés kiskeresztjét elsőik közt elnyertek közt volt három további magyar: az első alkalommal kitüntetettek közt Esterházy Miklós gróf vezérőrnagy, aki egyúttal altábornagyi rangba is előlépett, valamint a kitüntetésüket később átvettek között 1758-ban a vezérőrnagyi kinevezést is elnyert Siskovics József vezénylőezredes és 1760-ban Kerekes Zsigmond őrnagy.⁵⁴ Ugyancsak altábornagyi méltóságra emelésben részesült három további magyar vezérőrnagy: Mórocz Imre báró,⁵⁵ Kálnoky Antal gróf⁵⁶ és Pálffy Rudolf gróf,⁵⁷ vezérőrnagyi kinevezésben még a résztvevő magyarok közül Luzsénszky György Gábor⁵⁸ ezredes és Kálnoky Antal gróf⁵⁹ ezredes. Megkülönböztetett dicséretben részesült a sebesülésébe belehalt és így elismerést átvenni már nem tudó nemes Deseő Ferenc⁶⁰ ezredes és nemes Alemann Szilveszter⁶¹, továbbá a később ugyancsak tábornokká kinevezett több magyar vezénylőezredes: Széchényi Antal, aki elnyerte az addigi Festetics-huszárezred tulajdonjogát is,⁶² valamint Inkey Gáspár⁶³, Újházy Ferenc⁶⁴, Almásy Ignác⁶⁵, Czóbel József⁶⁶.

További dicséretetek sem maradtak el. Már a csatatéren levett főveggel és a következő szavakkal fejezte ki elismerését Daun tábornagy a Károly József-főherceg gyalogezred ma-

⁵⁴ KA, Archiv des Militärischen Maria Theresien Ordens, az egyes személyügyi iratgyűjtők tanúsítványai.

⁵⁵ KA, BSt, Nr. 8691, 8932

⁵⁶ KA, ASch, Nr. 63a

⁵⁷ KA, BSt, Nr. 9523

⁵⁸ KA, BSt, Nr. 9232

⁵⁹ KA, BSt, Nr. 8380

⁶⁰ KA, PA, Gefallene, Nr. 44

⁶¹ KA, PA, Offizierskartei

⁶² KA, BSt, Nr. 9220

⁶³ KA, BSt, Nr. 9308

⁶⁴ KA, BSt, Nr. 9308

⁶⁵ KA, BSt, Nr. 9816

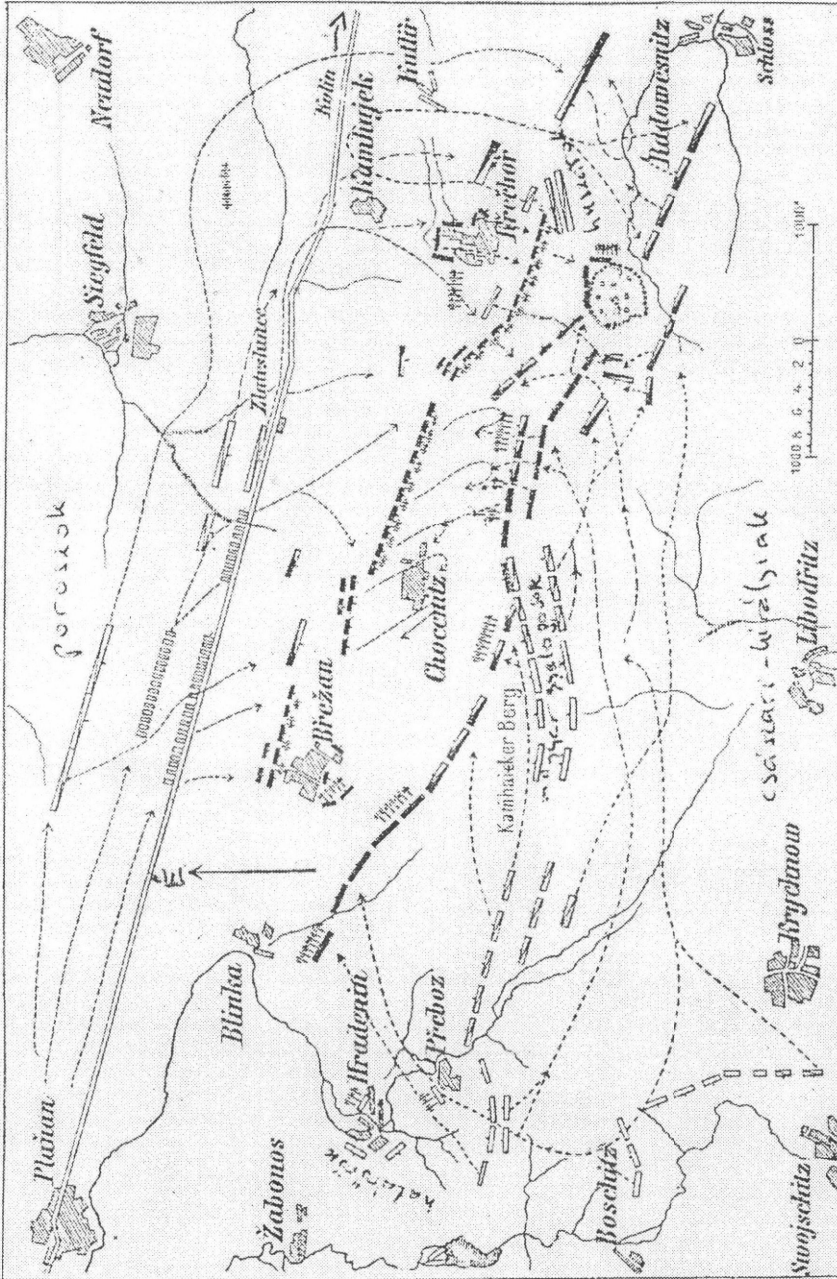
⁶⁶ KA, ASch, 70b

gyar bakáinak: „Ezt az ezredet Károly főherceg acélos főezrednek kellene nevezni!”⁶⁷ A hadinapló a magyar Haller-gyalogezredről e szavakkal emlékezik meg: „az ezred nagyon kitüntette magát”⁶⁸. Név szerint kiemelésre került a már említett Kerekes Zsigmond őrnagy, továbbá Kemény Mihály kapitány, Csintalan Ferenc kapitány, Kiss Mátyás kapitány, Klempay Antal hadnagy, Désy András hadnagy, Gyarmati Sándor zászlós és Kántor István tizedes helytállása, legutóbbit azonnal strázsamesterré léptették elő. Közösségi elismerésként ennél az egységnél ugyanúgy, mint valamennyi csatarésztvevőnél, jelentős pénzjutalmak kiosztására került sor, a sebesültek júniusra kéthavi zsoldot kaptak, a tisztek elvesztett lovát a kincstár pótolta.

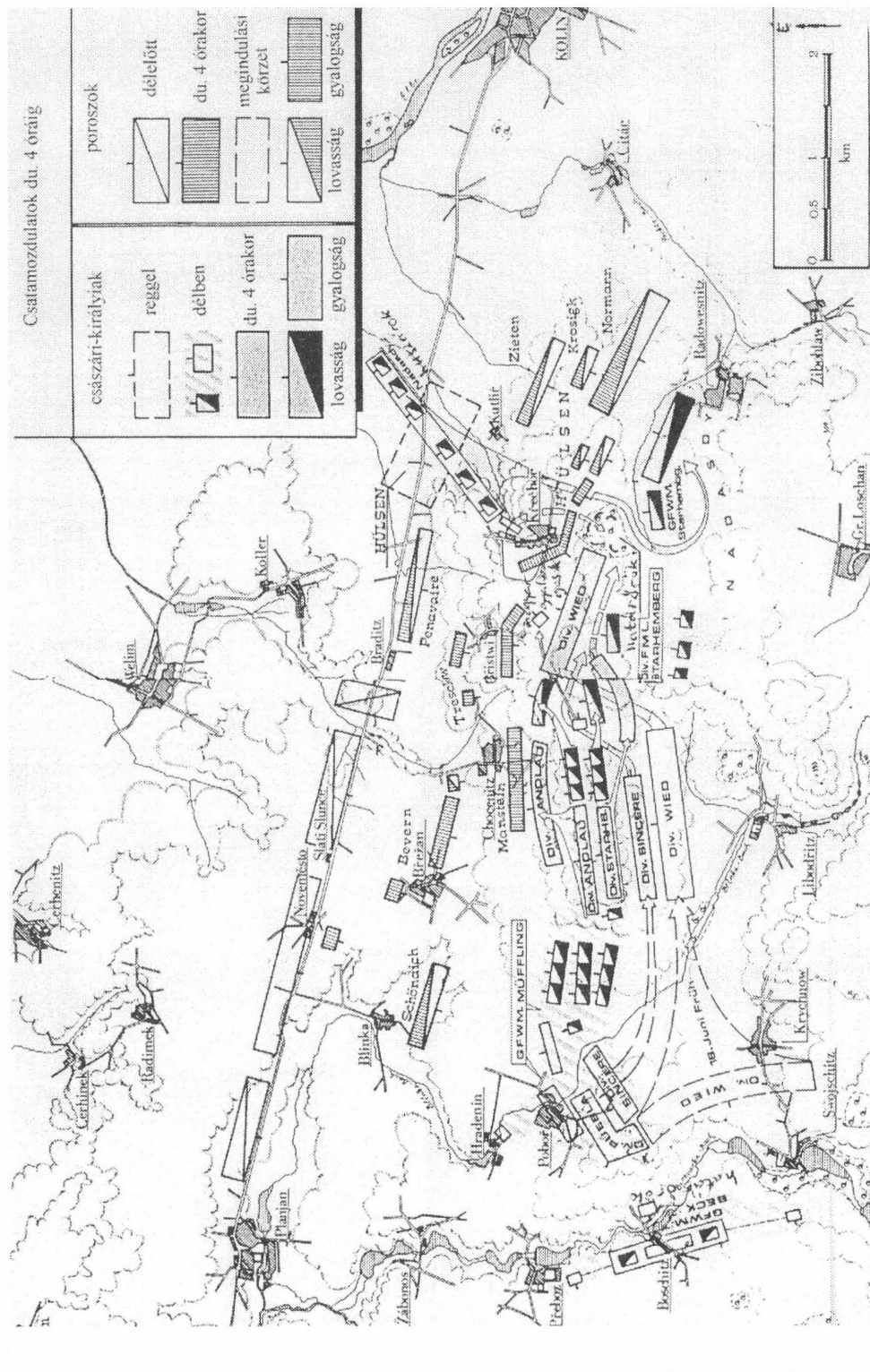
Mindez az elismerés azonban messze nem tükrözi a kolíni csatában részt vett, a császári-királyi állandó hadseregbe már betagolt két sor- és öt határőr-gyalogezredbeli, főleg azonban a tizenegy sor- és három határőr-huszárezredbeli magyarok hősi helytállását. Az igazi tükör e tekintetben az, hogy a még 1763-ig elhúzódó koalíciós háború további folyamán egyre gyakrabban alkalmazták döntő időben és helyen a magyar könnyűcsapatokat, továbbá az, milyen tömegesen részesültek a katonai tudásukat, művészetüket már e csatában megcsillantóak előléptetésben, kitüntetésben. A magyar huszárok e hősie helytállása döntő lökést adott ahhoz, hogy Mária Terézia Magyarország apostoli királyaként felállíttassa a legszebben öltözött huszárokként udvarában állandóan jelenlevő Magyar Királyi Nemes Testőrséget. Reájuk nézve uralkodása végéig egybekötötte a Dunai Monarchia születésnapjának tekintett kolíni győzelmet a magyar huszárok kimagasló hozzájárulásával. Tegyük ezt mi is, megkésve ugyan, a késői utókorból, emlékezve hős magyar katonaelődeinkre.

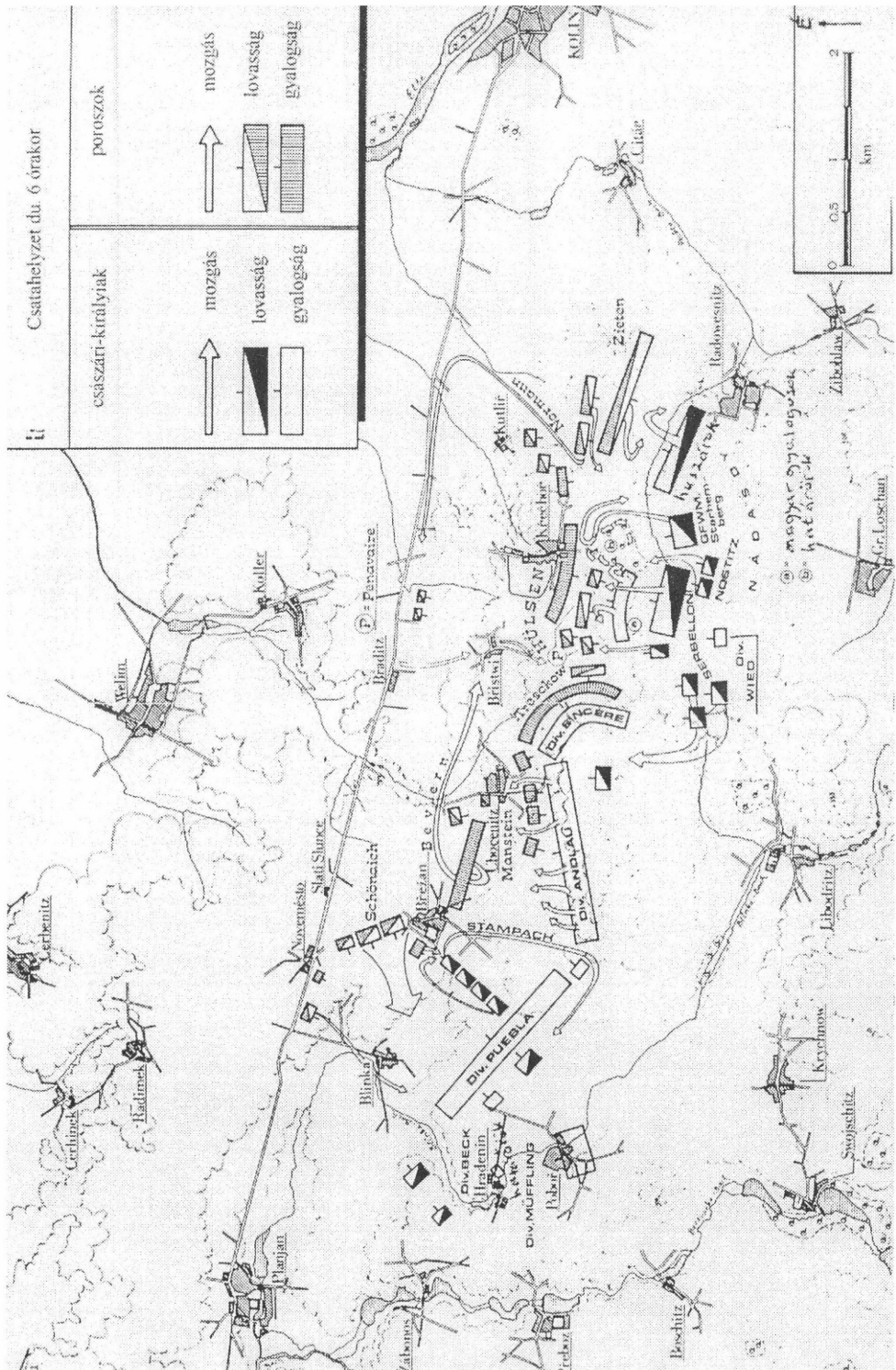
⁶⁷ Idézi Kirchthaler 63. „Dieses Regiment sollte Erz-Erz-Erzherzog Carl Regiment heissen.”

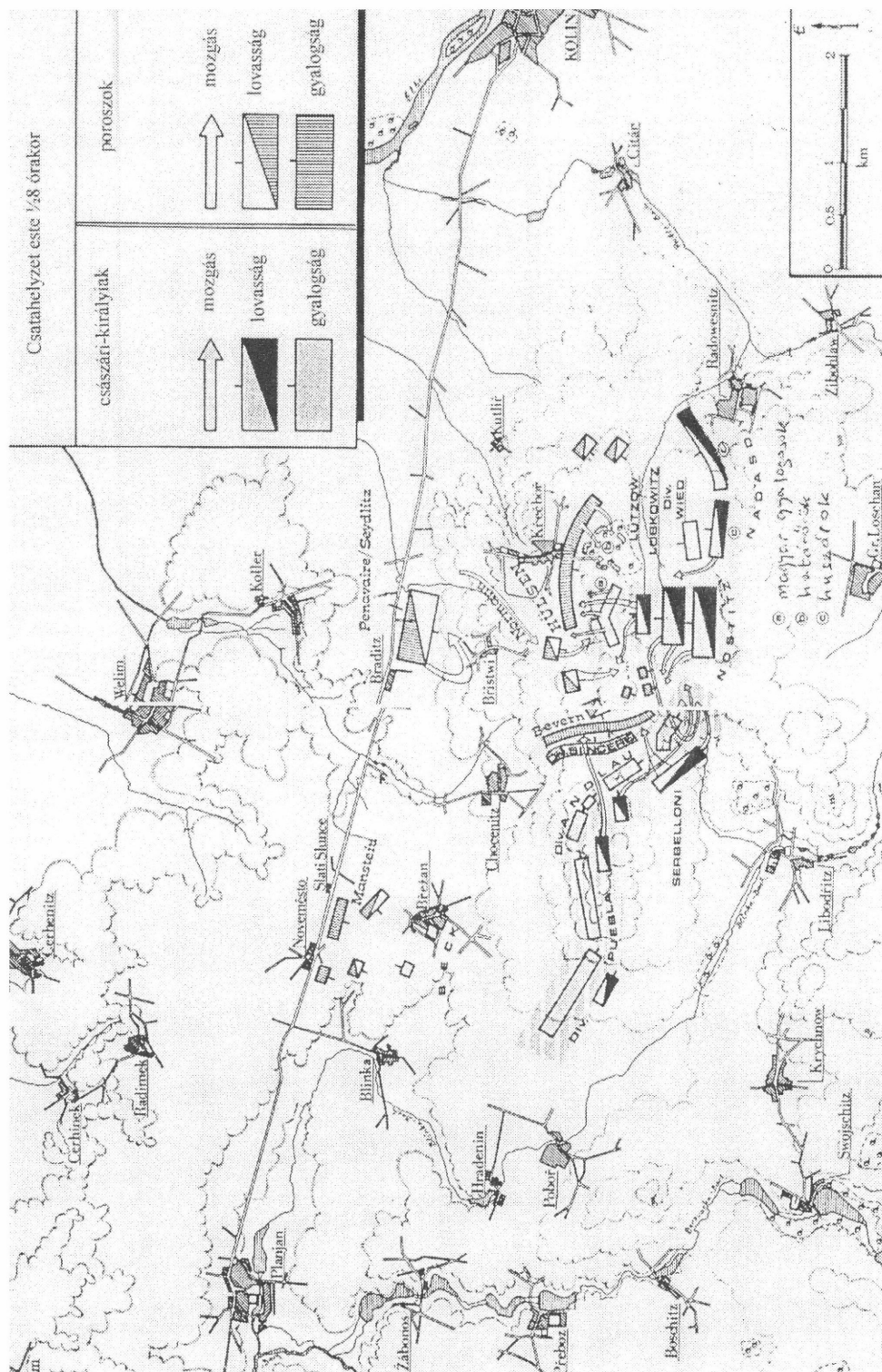
⁶⁸ Idézi Pössl 63. „Das Regiment Haller hat sich sehr distiguiert.”

A szembenálló felek csatafelvonulása

A kolími csata korabeli ábrázolása, Osztrák Haditevéltár, Bécs.

ZACHAR, JÓZSEF

*Hussar armies holding their ground
in the birthplace of the Danube Monarchy (Kolín, June 18, 1757)*

The Third Silesian War or Seven Years' War (1756-63) stands out among the dynastic wars fought in the eighteenth century for the succession of the Hapsburg House. The most memorable of the many significant battles of that long armed conflict is associated with the name of the town of Kolín in Bohemia. The relatively few battle histories have emphasized the political aspects, celebrating the victory of the Austrian forces over the Prussians as the birth of the Danube Monarchy. At the same time, however, this battle was of utmost significance in the history of warfare since it was the first time that Frederick II, who developed linear tactics and ingeniously used the slanted battle array, and who personally led his forces in battle, was defeated. The general's rule of thumb of his opponent, Field Marshal Count Leopold Daun was the first condition of victory. Recognizing the intention of the enemy to give battle, and himself being ready for it, he arranged his troops in an advantageous defensive position, personally continuously observing the Prussian deployment from a perfect observation post. With the movement of the enemy's movements constantly in view, he redirected the Austrian troops as needed, especially to firmly reinforce his right wing threatened by the slanted battle array, which became obvious after a time. With this he prevented the enemy from breaking through, thwarting its attempt at turning and rolling up his defensive line. Indeed, he managed, after repelling the assault, with forceful counterthrusts to break through Frederick's line, which was suffering increasing losses and attacking with growing desperation. Hungarian units played a significant role in the Hapsburg triumph. Most significant of these was the detached contingent under the command of Cavalry General Count Ferenc Nádasdy, consisting of the 49 squadrons of eleven cavalry regiments of the permanent army and three cavalry regiments from the military frontiers. This unit from the beginning constantly tied down the advance guard of the enemy on the threatened right flank, and then intervening in every critical situation made the execution of the Prussian slanted battle array impossible. In close combat, the thirteen battalions and two grenadier companies from two Hungarian infantry regiments of the permanent army and five regiments of the military frontiers stood their ground as well as the hussars, always deployed by the Hapsburg leadership in the most dangerous sectors. Thus, it was a feat outstanding in Hungarian military history as well, demonstrating the decisive role light troops played in regular battle. It was to commemorate that triumph that Marie Theresie founded the military order named after herself (*Der Maria-Theresia-Orden*). The first decorated with this order for their outstanding military performance, and for their significant exploits undertaken voluntarily in that battle included a number of Hungarians, such as Cavalry General Count Ferenc Nádasdy, Major General András Hadik, nobleman, Major General Fülöp Beck, gentleman, who received the great cross, and Major General Count Miklós Esterházy, Colonel József Sinkovics, gentleman, and Major Zsigmond Kerekes, nobleman, awarded the small cross.